

ОГЛЯД ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕННЯ ВСТАНОВЛЕНИХ ЗАКОНОДАВСТВОМ ВИМОГ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПІДПАЛІВ

INSPECTION DURING THE INVESTIGATION OF VIOLATIONS OF FIRE SAFETY AND IGNITION REQUIRED BY LEGISLATION

Кравчук П.Ю., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри права

Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»

Стаття посвячена висвітленню вкрай актуальної проблеми, адже підпали та порушення пожежних правил є загрозливим кримінальним правопорушенням, що завдає шкоди народному господарству, майну, життю і здоров'ю громадян. Головним завданням розслідування таких правопорушень є дослідження усіх обставин, що пов'язані з виникненням пожежі, встановлення її причин, виявлення винуватих в її виникненні. Виконання цих завдань є неможливим без проведення огляду, який є передбаченою законом слідчою (розшуковою) дією, сутність якої полягає в безпосередньому сприйнятті, виявленні і фіксації слідчим стану, якостей і процесів матеріальних об'єктів, які, вірогідно, пов'язані із вчиненням підпалів та порушенням пожежних правил.

Зазначається, що метою такого слідчого огляду є знаходження слідів, речових доказів (носіїв інформації); вірогідне з'ясування механізму вчинення кримінального правопорушення й інших обставин, що мають доказове значення; фіксація всього виявленого в тій послідовності, в якій це відбувалося під час проведення процесуальної дії.

Наголошено, що перед слідчим, який готується до огляду на місці пожежі, постають три основних завдання: вивчення обстановки події, що має суттєве значення для розуміння того, що відбулося; виявлення, збирання і закріплення слідів і різних речових доказів; виявлення, встановлення, а інколи й затримання осіб, що вчинили кримінальне правопорушення.

Автор статті дійшов висновку, що, здійснюючи огляд місця пожежі, слідчий, перш за все, намагається встановити, що ж в дійсності відбулося, чи мала місце пожежа, яка виникла внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, чи підпал. Від вирішення цього основного питання залежить напрям розслідування.

Виокремлено як важливу тезу те, що під час складання протоколу огляду спеціалісти надають допомогу слідчому в описі окремих об'єктів (будівельних конструкцій, нагрівальних і технологічних установок, показань контрольно-вимірювальних приладів, газопроводів тощо). Крім того, до протоколу огляду слідчий має додавати схематичний план місця події, графічні зображення, виготовляти відбитки та зліпки, а також вилучені речі та документи, що мають значення для кримінального провадження.

Ключові слова: підпал, пожежа, вимоги пожежної безпеки, огляд місця підпалу, огляд місця пожежі, протокол огляду, правила протипожежної безпеки, осередок пожежі, поширення вогню, слідчий огляд, тактика огляду.

The article is devoted to the coverage of an extremely urgent problem, as arson and violation of fire regulations are a threatening criminal offense that harms the national economy, property, life and health of citizens. The main task of the investigation of such offenses is to investigate all the circumstances related to the fire, to establish its causes, to identify those responsible for its occurrence. Execution of these tasks is impossible without conducting an inspection, which is a statutory investigative (search) action, the essence of which is the direct perception, detection and fixation of the investigator's condition, qualities and processes of material objects, which are probably related to arson and violation fire regulations.

It is noted that the purpose of such an investigative examination is: finding traces, physical evidence (media); probable clarification of the mechanism of committing a criminal offense and other circumstances that have probative value; fixation of everything found in the sequence in which it occurred during the proceedings.

It is emphasized that the investigator, who is preparing for the inspection at the scene of the fire, faces three main tasks: to study the situation of the event, which is essential for understanding what happened; detection, collection and consolidation of traces and various physical evidence; detection, establishment, and sometimes detention of persons who have committed a criminal offense.

The author of the article came to the conclusion that when inspecting the scene of the fire, the investigator, first of all, tries to establish what really happened, in this case there was a fire caused by violation of fire safety requirements or arson. The direction of the investigation depends on the solution of this main issue.

An important thesis is that during the preparation of the inspection report, specialists provide assistance to the investigator in describing individual objects (building structures, heating and technological installations, readings of control and measuring devices, gas pipelines, etc.). In addition, the investigator must attach to the inspection report a schematic plan of the scene, graphics, prints and casts, as well as seized items and documents relevant to the criminal proceedings.

Key words: arson, fire, fire safety requirements, arson site inspection, fire site inspection, inspection protocol, fire safety rules, fire center, fire spread, investigative inspection, inspection tactics.

Актуальність статті полягає в тому, що чинне Кримінальне законодавство України передбачає відповідальність за умисне або необережне знищення або пошкодження державного, суспільного або іншого майна громадян внаслідок масових заворушень, що супроводжувалися підпалами (ст. 294 КК України), порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки (ст. 270 КК України), незаконного перевезення на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин (ст. 269 КК України). Розслідування таких кримінальних правопорушень обов'язково супроводжується проведенням огляду. Вчасно та ретельно проведений слідчим огляд на місці пожежі має вирішальне значення для успішного розслідування вищезазначених кримінальних правопорушень.

Окремі проблеми огляду під час розслідування підпалів та порушення пожежних правил розглядали у своїх публікаціях А.С. Анисимов [1], А.Г. Аюпов і І.І. Старокожев

[2], С.В. Белан і В.А. Чехов [3], М.С. Брайнін [4], А. Вейнгарт [5], А.С. Григорян [6], В.В. Егошин [7], Г.Н. Казаков [8], А.Я. Качанов, В.Н. Кабанов [9], Б.В. Мегорский [11], С.П. Митричев, В.А. Владимиров, З.Е. Шиманова [12], С.Г. Степаненко [15], О.В. Таран, В.М. Кіцелюк і М.А. Грига [16], М.Л. Цимбал [17] та інші науковці та практики. Однак зазначені дослідження та криміналістичні рекомендації були узагальнені на матеріалі слідчої практики країн пострадянського простору, в умовах дії кримінально-процесуального законодавства, нормативних актів, що вже втратили актуальність, не враховують сучасні рекомендації щодо організації і тактики проведення огляду, які розроблені в сучасній криміналістиці.

Метою статті є узагальнення криміналістичних рекомендацій щодо проведення огляду в кримінальних провадженнях про вчинення підпалів та порушення пожежних правил.

Перед слідчим, який готується до огляду на місці пожежі, постають три основних завдання: 1) вивчення обстановки події, що має суттєве значення для розуміння того, що відбулося; 2) виявлення, збирання і закріплення слідів і різних речових доказів; 3) виявлення, встановлення і в низці випадків затримання осіб, що вчинили кримінальне правопорушення.

Здійснюючи огляд на місці пожежі, слідчий, перш за все, намагається встановити, що ж в дійсності відбулося, мала місце пожежа, яка виникла внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, чи підпал. Від вирішення цього основного питання залежить напрям розслідування.

Під час огляду на місці пожежі слідчий *встановлює*, звідки можна було бачити початок пожежі, хто міг проходити повз або бути поблизу, хто бачив людину, яка підходила до місця пожежі або бігла в напрямі від цього місця, тобто хто міг бути свідком цієї події, крім тих осіб, які самі про це заявили.

Якщо в слідчого є підстави вважати, що мав місце підпал, то він має поряд із ретельним оглядом на місці події організувати по гарячих слідах розшук і *затримання* правопорушника.

Якщо слідчий під час огляду на місці події дійшов висновку, що пожежа в приміщенні, яке належить установі, виникла в результаті недотримання правил пожежної безпеки, він має прагнути до *встановлення* фактів: хто був у цьому приміщенні в момент виникнення пожежі або незадовго до неї; хто працював у кімнаті, де почалася пожежа, чи були серед працюючих курці; чи користувався хтось електроприладами; чи справна електропроводка та ін. Усі ці питання встановлюються шляхом опитування свідків-очевидців, представників адміністрації установи, а в подальшому шляхом призначення відповідної експертизи.

Можна виділити такі *підпали*: а) від легкозаймистих речовин; б) з використанням спеціальних пристосувань; в) зі створенням умов, які сприяють самозапаленню, г) у процесі порушення правил протипожежної безпеки.

Порушення правил протипожежної безпеки буває під час експлуатації опалювальних, освітлювальних та інших приладів; використання приладів, пристосувань, обладнання, які не мають протипожежного захисту, проведення робіт із відкритим вогнем, порушення правил зберігання, виготовлення різних легкозаймистих об'єктів та матеріалів.

Аналіз слідчої практики свідчить, що типовими *ознаками* підпалу є такі: а) знайдення на місці події двох і більше самостійних осередків пожежі; б) виникнення пожежі в такому місці, де виключається можливість появи вогню в результаті самозагорання або вибуху; в) наявність на місці події засобів і знарядь підпалу; г) виведення з ладу автоматичної системи протипожежної безпеки і сигналізації, пошкодження початкових засобів гасіння пожежі, а також створення інших умов, які перешкоджають боротьбі з вогнем (пошкодження шлангу, пожежного крану, утворення завалів і інших перешкод на під'їзних шляхах до об'єкта, що горить); г) створення умов із метою інтенсивного поширення вогню (розливання горючих речовин, випускання з балону горючого газу в приміщенні, включення вентиляції, відкриття вікон); д) наявність обставин, що свідчать про здійснення підпалувачем приховування слідів іншого кримінального правопорушення (розкрадання матеріальних цінностей, викрадення документів, вчинення навмисного вбивства) [17, с. 13–30].

Слідча практика свідчить, що *осередок* пожежі в рухомому складі поїзда, який призначений для перевезення вантажу, визначається за такими ознаками: а) ступінь обгорання і обвуглювання окремих частин вагону і вантажу; б) ступінь обгорання в осередку пожежі більш інтенсивний і тривалий.

Основними способами *приховування* підпалів є знищення слідів правопорушення, знарядь і засобів підпалу,

інсценування обстановки, що вказує на випадкове виникнення пожежі. Способом приховування пожежі щодо порушення правил протипожежної безпеки є маскування слідів, фальсифікація документів, іноді інсценування підпалу.

Зазвичай правопорушника варто шукати серед осіб, інтереси яких пов'язані зі знищенням цього об'єкта або майна. Відомості про особу потерпілого будуть орієнтувати слідчого щодо характеру події, її мотивів, особи правопорушника тощо.

Під час розслідування порушень правил пожежної безпеки огляд на місці події, як і інші невідкладні слідчі (розшукові) дії, спрямований на встановлення таких *обставин*: 1) спосіб вчинення кримінального правопорушення, 2) його мета, 3) хто вчинив правопорушення, 4) хто був посібником у його вчиненні, 5) мотив правопорушення, 6) завдані матеріальні збитки, 7) причини і умови, що сприяли правопорушенню [14, с. 475].

З метою конкретизації способу правопорушення необхідно провести виїмку документів і зіставити правила пожежної безпеки, яких слід дотримуватись, з тими слідами і матеріальними збитками, що заподіяні пожежею і встановлені під час слідчих (розшукових) дій, у тому числі під час огляду.

Огляд на *місці* події як невідкладна слідча (розшукова) дія дає змогу встановити, що саме горіло, де відбувалося загорання і скільки є осередків вогнищ, які були шляхи поширення пожежі, де знаходиться вогнище найбільшого вигорання, що сприяло розвитку пожежі, що вказує на підпал і спосіб його вчинення або порушення правил пожежної безпеки. Сліді пожежі у своїй сукупності можуть свідчити про особу запідозреного палія або посадовця, який порушив правила пожежної безпеки. Огляд на місці події у кримінальних провадженнях про пожежі має проводитись невідкладно.

Огляду на місці події має передувати *опитування* очевидців і потерпілих. У процесі його проведення слідчий з'ясовує, коли, за яких обставин відбулася пожежа, хто перший побачив вогонь і дим, якого кольору вони були, як поширювався вогонь, хто зі сторонніх осіб був на місці пожежі, хто і як гасив пожежу, чи не було в процесі горіння вибухів тощо [13, с. 357].

Пошук *слідів* та інших речових доказів під час огляду на місці пожежі, відрізняється від роботи на місцях подій, не пов'язаних із пожежами, більшою трудомісткістю, важкими, а часом і небезпечними умовами для учасників огляду. Він зазвичай поєднаний із розбиранням і розчищенням залишків обгорілих і зруйнованих будівельних конструкцій, устаткування й предметів речової обстановки, з ретельним переглядом і просіванням пожежного сміття, із промиванням підлоги і поверхонь огорож із метою пошуку специфічних слідів обгорання, відбором проб речовин і матеріалів для наступного лабораторного дослідження в умовах, коли площа пожежі, яка оглядається, загалом дратівними й токсичними речовинами, будівельні конструкції й устаткування можуть звалитися або провалитися під ногами. Тому під час консультативної допомоги спеціаліста керівник огляду має вжити заходів забезпечення безпеки членів слідчо-оперативної групи, яка приступає до огляду згорілого об'єкта.

Перед *початком* огляду об'єкта, що оглядається, необхідно знеструмити, а пристрої електроведення (електрощити або групові щитки, від яких живиться електроустаткування зони, яка підлягає огляду) відключити й замкнути з вивішуванням заздалегідь виготовлених попереджувачих плакатів, щоб уникнути випадкової подачі напруги в зону огляду. Адже випадкове включення напруги на згорілому об'єкті може не тільки викликати електротравми в учасників огляду, але й спричинити виникнення нових вогнищ пожежі, а також призвести до утворення оплавлених і інших слідів на струмоведучих елементах, які важко буде надалі диференціювати від тих слідів, які утворилися до розслідуваної пожежі і під час неї.

Прибувши на місце події, слідчий знайомиться з інформацією про пожежу, зібрану працівниками оперативного підрозділу і розпочинає огляд. Оскільки вогнище становить накопичення будівельних конструкцій, перекриттів стін, маршових переходів, що обвалилися, згорілих предметів, розібраних дерев'яних будівель, під якими можуть бути люди з ознаками життя, працівники підрозділу з надзвичайних ситуацій приступають до розбирання завалів, порятунку живих і виявлення трупів. Слідчий має діяти паралельно з ними і керувати розбиранням завалів. Тільки так можна знайти сліди і залишки засобів підпалу, встановити вогнище пожежі, місце виникнення вогню і шляхи його поширення.

Огляд розпочинається зазвичай після ліквідації вогню. Важливо ще до гасіння пожежі провести загальний огляд навколишньої місцевості і вжити заходів зі збереження виявлених слідів і речових доказів.

Після нього оглядається осередок пожежі, потім інша частина пожежі, по ходу поширення вогню і в кінці ділянки прилеглої місцевості, де під час загального огляду були знайдені сліди ніг або транспортних засобів, що вели до місця пожежі і в зворотний бік.

Огляд на місці події може здійснюватися в будь-який час доби, але краще його проводити вдень.

До огляду на місці події слід ознайомитися з обстановкою, видалити сторонніх осіб, забезпечити охорону місця пожежі для збереження різних слідів і речових доказів, опитати очевидців пожежі та інших осіб, які можуть дати відомості про виникнення пожежі і обставини, що передували її виникненню.

Огляд можна розпочинати від центру до периферії або від периферії до центру. Центром пожежі є встановлений або передбачуваний осередок виникнення пожежі.

Огляд осередку пожежі варто проводити особливо ретельно, бо тут можуть бути сліди, що пояснюють причину пожежі. З осередку необхідно брати для аналізу вуглини, попіл, золу й інше пожежне сміття.

Закриті металеві шафи і сейфи з документами не слід відкривати до їх повного остигання.

Якщо пожежа виникла в грозову погоду, необхідно перевірити, чи не виникло загоряння в результаті дії блискавки. На місці події це визначається за такими ознаками: від дії блискавки металеві предмети оплавляються, дерев'яні частини будови розщепляються, в цегляній (кам'яній) кладці утворюються тріщини, в дереві – повздовжні розриви кори стовбура.

У процесі огляду на місці події особлива увага приділяється вивченню обстановки і слідів, які дають змогу *з'ясувати*: а) осередок пожежі, б) обставини, що сприяли поширенню вогню, в) час виникнення, г) причини, г) засоби підпалу, д) винних, е) стан протипожежних засобів і заходів, є) характер і розміри завданої шкоди.

Під час огляду на місці події слідчий, перш за все, встановлює *осередок* пожежі за характером і спрямуванням поширення вогню (показання свідків) або пошкодженнями, ступенем обгорання і задимленістю предметів. Температурний режим під час горіння залежить від характеру, кількості і розміщення горючих матеріалів, доступу і напрямку руху повітря, інших умов інтенсивності горіння тих чи інших матеріалів.

Час виникнення пожежі визначають за характером порушень ступеня обгорання окремих предметів.

Причини пожежі встановлюють за слідами і речовими доказами: предмети, облиті горючою рідиною, обвуглені сірники, залишки свічок, гніту, бікфордових шнурів, пляшки з-під горючої суміші, різні пристосування, що сприяють підпалу або швидкому поширенню вогню, а іноді й частини одягу, документи підпалювача.

Важливо вивчити стан освітлювальної та опалювальної систем, виявити ознаки порушення протипожежних правил у процесі експлуатації нагрівальних приладів, що могли бути джерелом пожежі.

Така послідовність огляду на місці події дасть змогу більш точно та ефективно провести огляд. Методи і послідовність огляду залежать від конкретних умов, характеру пожежі та особи, що проводить огляд, яка сама на місці пожежі має орієнтуватися, звідки почати огляд. Все, що знайдено на місці пожежі, пов'язане і взаємозумовлене, тому не можна огляд обмежувати вузькими рамками. У процесі огляду усі предмети, об'єкти мають усебічно вивчатися. Необхідно звертати увагу і на негативні обставини. До них зазвичай зараховують явища невідповідності пожежозагрозливих якостей легкозаймистих і горючих рідин, дерев'яних конструкцій і інших згорілих предметів явищам, що спостерігаються на місці пожежі.

Розрізняють три *стадії* проведення огляду на місці пожежі: загальний огляд, детальний огляд і завершальний огляд. Загальний огляд на місці пожежі називають статичним. Він дає змогу ознайомитися з обстановкою на місці пожежі, шляхами поширення вогню, визначити межі огляду і його послідовність, зафіксувати обстановку в її первинному вигляді з допомогою первинних чорнових записів, фото- та відеозйомки.

Під час загального огляду не здійснюється розбирання обгорілих конструкцій і не ведуться розкопки. На цій стадії можуть бути знайдені сліди перебування або дії окремих осіб, що мають відношення до причини пожежі, а також інші речові докази.

Детальний огляд на місці події називають динамічним. Він є важливим для збирання доказів, супроводжується розбиранням конструкцій. На цій стадії встановлюються ознаки осередку пожежі та її причини.

Завершальна частина огляду на місці події полягає у фіксації наслідків його результатів [10, с. 11].

Огляд на місці пожежі суттєво відрізняється кількістю *учасників і спеціалістів*, від огляду місць інших кримінальних правопорушень, тому причиною певні особливості. Насамперед, це організація виїзду на огляд за участю співробітників Держслужби надзвичайних ситуацій, карного розшуку, експертної служби МВС та спеціалістів, залежно від об'єкта, який загорівся, наявності людських жертв. Що стосується інших спеціалістів, ними можуть бути залучений для надання допомоги інженер-електрик, головний інженер об'єкта де сталася пожежа, спеціаліст-криміналіст та спеціаліст з пожежної справи, судовий медик (за наявності людських жертв), ветеринарний лікар (за умови загибелі тварин), спеціаліст у галузі хімії, товаровознавець [13, с. 356–357; 17, с. 43–44].

Причинами пожежі можуть бути неполадки та збої в роботі різних механізмів, пристроїв та технологічного обладнання, які спричиняють пожежі на промислових підприємствах, хімічних комбінатах, мукомельних підприємствах, великих торговельних центрах та інших установах.

Згідно зі ст. 71 КПК України спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання планів, креслення схем, відбору зразків тощо). Володіючи спеціальними знаннями і навичками застосування технічних або інших засобів, спеціаліст може надавати консультації у процесі огляду на місці пожежі з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Якщо у процесі пожежі є *жертви*, необхідно встановити: а) в якому місці знайдено труп; б) поза трупа під час його виявлення («поза боксера») свідчить про прижиттєвий характер пошкодження; в) пошкодження на трупі (від високої температури, вогнепальні рани, пошкодження, що нанесені внаслідок обвалу будівлі, тощо); г) стан одягу і знайдених біля трупа предметів; г) наявність слідів горючої рідини на одязі і поблизу трупа (свідчення самоспалення).

Під час виявлення трупа слід обов'язково зафіксувати його позу, у разі необережного поводження з вогнем – сірники, недопалки, цигарки, виявити ступінь обгорання, наявність кіптяви в дихальних шляхах, сліди боротьби, тощо.

Труп, ногами звернений до вогнища пожежі, труп, що обвуглився, зазвичай має позу «боксерів» [14, с. 482–484].

Під час огляду трупа варто встановити: а) місце його розташування; б) позу; в) ступінь ушкодження вогнем, вогнепальною зброєю, г) наявність слідів пальної рідини на одязі та її залишки.

У *закритих* приміщеннях місце розташування вогню визначається за «осередкованим конусом», що становить слід закопчування на стіні у вигляді віяла, вузькою частиною зверненого до місця вогнища пожежі. Зазвичай у вогнищі пожежі найбільший ступінь вигорання. Тут на ґрунті під попелом можуть бути сліди пальних речовин, залишки засобів пожежі, газова лампа, ліхтар, оплавлені електричні проводи тощо. Стан розподільного електролічильника фіксується в першу чергу. Складніше здійснювати огляд, коли розбирання завалів завершено. У цьому випадку слідчий допитує учасників гасіння пожежі і розбирання завалів, іноді пропонує провести додаткове їх розбирання для пошуку слідів та їх вилучення. У такій ситуації він проводить допити свідків-очевидців, пожежників та працівників підрозділу з надзвичайних ситуацій.

Виникнення і розвиток пожежі на *транспортних* засобах, порівняно з пожежами у виробничих та громадсько-побутових приміщеннях, мають свої особливості, які зумовлені наявністю в транспортних засобах пожежозагрозливих систем, горючих речовин та їх експлуатацією під час руху. З огляду на це завданням слідчого огляду з участю спеціалістів у галузі пожежної справи і автотехніки є виявлення і встановлення ступеня пошкодження елементів пристроїв, які входять до пожежозагрозливих систем, зокрема, електричну мережу, яка живить підживлюючу і випускні системи, визначення осередку пожежі і можливого осередку загоряння. Осередок пожежі на технічних засобах зазвичай чітко не визначений. Однак зазвичай ознаками осередку пожежі є повне вигорання деталей, оплавлення металу, утворення на металевих поверхнях окалин, корозії, деформації або слідів короткого замикання на електропроводці і електрообладнанні.

Якщо пожежа виникла під час руху транспортного засобу, то необхідно оглянути дорогу на достатньому віддаленні від транспорту. У разі розгерметизації системи живлення на поверхні проїзної частини можуть бути знайдені сліди палива або частини пошкоджених деталей.

У випускній системі під час знаходження осередку пожежі в моторному відсіку транспортного засобу особливу увагу слід звертати на цілісність колекторних прокладок і на можливість торкання нагрітих поверхонь із деталями, які загорілися.

Якісне проведення огляду транспортного засобу із залученням відповідних спеціалістів дозволить встановити причину виникнення пожежі.

Свою специфіку має огляд на місці *лісових* пожеж. Через велику площу таких пожеж утруднений пошук вогнища, і тому для попереднього орієнтування й визначення меж зони огляду варто використовувати результати щоденних контрольних спостережень за пожежею, метеозведення і дані ознайомлення з обстановкою з борта повітряних суден із прив'язкою до географічних орієнтирів. У разі особливо великої площі враження й затяжних пожеж доцільно одержати консультацію про динаміку поширення пожежі у фахівців лісопожежної служби і працівників відповідних наукових установ.

У процесі огляду на місці події важлива *координація* дій слідчого з працівниками оперативних підрозділів Національної поліції [17, с. 53].

Відомості, отримані в процесі огляду на місці події, є зазвичай вихідною інформацією для організації оперативно-розшукових та пошукових заходів, пов'язаних із переслідуюваним правопорушником за гарячими слідами (встановлення свідків, організація системи загороджувальних заходів).

Під час огляду на місці події застосовуються усі сучасні методи *фіксації* місця події: складання протоколу огляду, проведення фотозйомки (орієнтуюча, вузлова, детальна та ін.); відеозйомки, особливо під час необхідності фіксації території, обстановку якої, з огляду на специфіку, важко детально описати в протоколі огляду: протяжність території, значні руйнування.

У *протоколі* огляду поряд із типовими загальними відомостями вказуються суттєві для кримінального провадження обставини: метеорологічні умови огляду, несподівані явища (поява електронапруги в елементах електроустановки, що відключена, витікання рідини або газу з трубопроводу або резервуару). Описуються, упаковуються та вилучаються сліди і предмети, які можуть бути речовими доказами. В описовій частині протоколу вказується: характеристика об'єкта, пошкодженого пожежею, його розміри і призначення; розміщення камінів, печей, електричних мереж, електроциликів, стан електрозахисту; засоби підпалу та прилади, які могли викликати загоряння, їх місцезнаходження і стан; проломи та зламування в перешкодах, знайдені знаряддя правопорушення і сліди; трупи людей і тварин, залишені сліди правопорушника (форма, розміри, розміщення та інші особливості); способи виявлення (візуально, за допомогою лупи, ультрафіолетових освітлювачів, хімреактивів, газоаналізаторів, експрес-методів, тощо), фіксації і вилучення знайдених слідів.

Під час складання протоколу огляду спеціалісти надають допомогу слідчому в описі окремих об'єктів (будівельних конструкцій, нагрівальних і технологічних установок, показань контрольно-вимірювальних приладів, газопроводів тощо).

До протоколу огляду варто додати схематичний план місця події, графічні зображення, виготовлені відбитки та зліпки, а також вилучені речі та документи, що мають значення для кримінального провадження (ч. 7 ст. 237 КПК України).

Найбільш поширеним способом фіксації традиційно є *фотографування* та *відеозйомка*, допомогу в яких слідчому надає спеціаліст.

Вкрай важливим додатком до протоколу огляду на місці події є фотознімки місця пожежі. Фотографування різних ділянок місця пожежі має здійснюватися на початковій стадії огляду, коли ще в обстановку місця події не внесені зміни.

На початку огляду здійснюється фотозйомка місця пожежі разом із сусідніми будовами і шляхами підходу до нього. Така фотокартка дає наглядне уявлення про місце події щодо навколишньої місцевості.

Потім здійснюється фотозйомка самого місця пожежі, яке фотографується з кількох сторін. При цьому найбільш важливі ділянки місця пожежі фотографуються крупним планом. Така фотозйомка застосовується для фіксування осередку пожежі, місцезнаходження трупа і т. ін.

Сліди, окремі предмети, знаряддя підпалу, пошкодження в електропроводці, електроприлади, які спричинили пожежу, фотографуються зазвичай методом масштабної фотографії. Кожен предмет (особливо той, що підлягає переміщенню і вилученню як речовий доказ) слід фіксувати безпосередньо на місці його виявлення. Поряд з об'єктом зйомки в одній площині варто розмістити вимірювальний метр або лінійку з позначками. Під час фіксації місць знаходження предметів перед їх вилученням необхідно вказати звідки здійснювалася зйомка, що дасть змогу повно і об'єктивно відтворити місце та умови, в яких знаходився вилучений об'єкт, що може бути важливим у процесі подальшого розслідування для діагностики механізму утворення слідів і ознак пожежі.

Якщо місце події значне за розмірами і його не можна вмістити на одному фотознімку, то доцільно застосувати панорамну фотозйомку (лінійну або кругову).

Безпосередньо на об'єкті огляду відразу відзняти логічно побудований і відрежесерований відеофільм

практично неможливо. Однак, щоб максимально наблизитися до цього, необхідно на підставі зібраної на підготовчому етапі інформації продумати послідовність огляду й зйомки по зонах і фрагментах місця події і далі її дотримуватися. Доцільно попередньо скласти своєрідний робочий «сценарій», який передбачає виконання певних робіт із розчищення й розбирання місця пожежі, проведення інших дій. Відеокамера дозволяє послідовно простежити весь процес розбирання, розчищення, а також дії фахівця під час проведення ним попередніх досліджень будівельних конструкцій, предметів, слідів, які виявляються на місці пожежі. Одночасно з відеозйомкою необхідно наговорювати супровідний текст, який пояснює побачене слідчим. Можна паралельно зі зйомкою вести запис тексту на диктофон, щоб використовувати цей запис під час відпрацювання звукового супроводу відеофільму.

Для того, щоб результат відеозйомки міг бути надалі використаний як доказова інформація, необхідно на початкових і кінцевих кадрах, а також на кожній перерві в зйомці записати коротку візуальну й звукову інформацію про те, ким, за допомогою якої апаратури, коли, де й у зв'язку із чим здійснювалася відеозйомка, хто керує цим і хто бере участь зі згадуванням того, що учасники слідчої (розшукової) дії попереджені про проведення відеозйомки, яка конкретно ділянка місця події або предмет знімається, чим викликана перерва в зйомці, через який час зйомка буде продовжена. Поряд із цим у протоколі огляду на місці події має бути зро-

блений запис про проведення відеозйомки і попередження про це учасників огляду.

Усе виявлене в результаті огляду на місці події, що може мати доказове значення (пляшки і склянки із залишками запальної суміші, предмети зі слідами підпалу, скляний посуд із наявними відбитками пальців рук, різні пристосування для підпалу – гніт, промаслені ганчірки та ін.), вилучається і долучається до кримінального провадження [13, с. 359].

Вилучені предмети, що мають доказове значення, належним чином *упаковуються* так, щоб наявні на них сліди не були пошкоджені або знищені. Посуд із залишками запальної суміші, предмети із запахом гасу, спирту або інших запальних речовин чи сумішей упаковуються в герметичний посуд, який перешкоджає зникненню запаху.

Дотримання слідчим запропонованих криміналістичних рекомендацій щодо огляду в процесі розслідування підпалу та порушення пожежних правил дасть змогу ретельно вивчити обстановку місця події та її механізм, виявити, зафіксувати та вилучити її сліди, виявити важливі ознаки, що характеризують осіб, котрі брали участь у правопорушенні, з'ясувати необхідні обставини, що характеризують об'єктивну сторону злочину (час, місце, дії злочинця на місці події, її наслідки, причинний зв'язок між діями правопорушника і їх наслідками), виявити ознаки, що безпосередньо вказують на мотиви і мету кримінального правопорушення тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анисимов А.С. Рекомендации по выявлению причин пожаров. Киев : РИО МВД УССР, 1979. 103 с.
2. Аюпов А.Г., Старокожев И.И. Методика расследования пожаров. Ташкент : Узбекистан, 1972. 100 с.
3. Белан С.В., Чехов В.А. Методические рекомендации по определению очага пожара. Харьков : ХИПБ МВД Украины; УГПО УМВД Украины в Донецкой области, 1999. 128 с.
4. Браинин М.С. Расследование дел о пожарах. Москва : Госюриздат, 1956. 152 с.
5. Вейнгарт А. О расследовании поджогов: Руководство юристов и агентов страховых обществ. Санкт-Петербург, 1906. 259 с.
6. Григорян А.С. Расследование поджогов. Москва : Юридическая литература, 1971. 128 с.
7. Егшин В.В. Особенности методики расследования преступлений, связанных с лесными пожарами и поджогами жилого фонда: методические рекомендации. Барнаул : Барнаулский юридический институт МВД России, 2008. 52 с.
8. Казаков Г.Н. Расследование пожаров в торгово-складских помещениях. Москва : ВНИИ МВД СССР, 1977. 80 с.
9. Качанов А.Я., Кабанов В.Н. Расследование уголовных дел о пожарах: Москва : ВНИИ МВД СССР, 1987. 198 с.
10. Кіцелюк В.М. Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 20 с.
11. Мегорский Б.В. Методика установления причин пожара. Москва : Стройиздат, 1966. 347 с.
12. Митричев С.П., Владимиров В.А., Шиманова З.Е. Расследование поджогов и преступных нарушений правил пожарной безопасности : учебное пособие. Москва : НИИРИО ВШ МООП СССР, 1968. 68 с.
13. Пантелеев А.П. Расследование поджогов. *Справочная книга криминалиста* / Е.Н. Викторова, Л.Н. Викторова, И.Г. Виноградов и др.; под ред. Н.А. Селиванова. Москва : Изд-во НОРМА, 2000. С. 354–367.
14. Порубов Н.И. Методика расследования поджогов и преступных нарушений правил пожарной безопасности. *Криминалистика* : учебное пособие / Н.И. Порубов, Г.И. Грамович, А.Н. Порубов; под ред. Н.И. Порубова. Минск : Выш. шк., 2007. С. 472–488.
15. Степаненко С.Г. Дослідження пожеж : довідково-методичний посібник. Київ : Пожінформтехніка, 1999. 224 с.
16. Таран О.В., Кіцелюк В.М., Грига М.А. Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки : методичні рекомендації. Київ : НАВС, 2017. 47 с.
17. Цимбал М.Л. Розслідування пожеж (огляд місця події та проблеми застосування спеціальних знань) : монографія. Харків : Гриф, 2004. 192 с.